

MURATHAN MUNGAN'IN “ZAMANIMIZIN BİR KÜLKEDİSİ”Nİ MARKSİST KURAM ÇERÇEVESİNDE OKUMAK

Reading Murathan Mungan's “Zamanımızın Bir Külkedisi” (A Cinderella of Our Time) within the Framework of Marxist Theory

Nurulhude BAYKAL*

ÖZ

Masallarda çocukların zihinlerine yerleşecek belirli tip ve kalıplar vardır. Bu durumun sorgulanması gerektiğini düşünen kurmaca yazarları, bu tip ve kalıpları ortadan kaldırıp değiştirerek okura alternatif dünya görüşlerini sunacak şekilde masalları yeniden yazma tekniğine başvururlar. Böylece, bu yazarlar, masalların mutluluk hikâyeleri anlatan maskesi ile gizli den gizli yürüttüğü fikir aşılama ve bilinçaltı şekillendirme etkilerine değinerek, bu yönlendirmeler konusunda hedef kitleyi bilinçlendirmeye ve masalları en hafif şekilde eleştirmeye çalışırlar. Bu makalede Murathan Mungan'ın, geleneksel anlatıdaki kalıpların dışına çıkmaya çalıştığı post-modern bir girişim olan, “Zamanımızın Bir Külkedisi” adlı eseri incelenecektir. Makalede “Külkedisi” masalının yeniden yazılmış versiyonundaki değişiklikler neden-sunuç ilişkisi kapsamında sorgulanacak ve Marksist teori bağlamında değerlendirilecektir. Mungan'ın masalı yeniden yazarken nasıl bir amaç güttüğüne dair basılmış herhangi bir ifadesi olmadığı için, bu makale söylem analizine dayanan bir yol izleyerek, deyim yerindeyse, Mungan'ın versiyonundaki potansiyel Marksist eleştiri içeriğine ışık tutacaktır. Bu çalışma, yeniden yazılmış bir masalın Marksist kuram çerçevesinde ele alınmasına ilk örnektir. Bu yüzden, meselenin etrafıca aktarılabilmesi ve anlaşılabilmesi için, yeniden yazma tekniğinin kullanımının hem kurgusal hem biçimsel düzlemde kalıpların dışına çıkan yönleri makalede incelenecektir. Sonuç olarak, folklorun ve edebiyatın derinlemesine bilinmesinin bu iki alanın ilişki dinamiğinin sorgulanmasına imkan sunacağı ve bu şekilde bir yaklaşımın edebiyat metinlerinin daha geniş kültürel değişkenler etrafında anlaşılmasını mümkün kılabileceği üstünde durularak, masal çalışmalarının önemi vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler

Masal çalışmaları, Murathan Mungan, Külkedisi, yeniden yazma, bilinçaltı.

ABSTRACT

In fairytales there are certain stereotypes and clichés to be implanted in children's minds. Fiction writers who think that this situation should be questioned resort to the technique of rewriting of fairytales by excluding the stereotypes and clichés and by subverting them to suggest alternative world views for the reader. Thus, these writers try to raise the awareness of the audience about the directive aspects of the fairy tales by referring to the instillation and sub-conscious shaping effects of them which hide under the mask telling happy-ending stories, thus the writers criticize the fairy tales in the mildest way. In this paper, Murathan Mungan's “Zamanımızın Bir Külkedisi” (A Cinderella of Our Times) which is a postmodernist attempt of rewriting to challenge the patterns of the traditional fairytales will be analyzed. The changes in the rewritten version of “Cinderella” will be questioned within a cause and effect relationship to be evaluated in context of Marxist theory. Since there is not a single printed statement of Mungan about his purpose in rewriting the fairytale, the essay will follow a strategy of discourse analysis and so to say will shed light on the latent Marxist theory content in Mungan's version. This study is the first of its own in exploring a rewritten fairytale within the framework of Marxist theory. Therefore, to help the issue to be conveyed and comprehended thoroughly, both the fictional and structural aspects of the text which break the traditional pattern will be analyzed in the essay. To conclude, the importance of fairytale studies will be underlined by emphasizing the fact that a thorough knowledge of folklore and literature can enable the questioning of the dynamics of the relationship between the two and that such an approach will help the understanding of literary texts within a broader cultural dynamics.

Key Words

Fairytale studies, Murathan Mungan, Cinderella, rewriting, subconscious.

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi. nurulhude.baykal@bilkent.edu.tr

Murathan Mungan “Kırk Oda” adlı öykü kitabı serisinde¹ masal kahramanlarını farklı hikâyelerin kurguları içine yerleştirerek bilinen masalları değiştirmiştir. Bu makalede incelenen olan “Zamanımızın Bir Külkedisi” de dünyada geniş bir coğrafyaya yayılan “Külkedisi” masalının bu seriye dâhil *Kırk Oda* adlı kitaptaki yeniden yazılmış versiyonudur. Mungan’ın kendi yorumuyla oluşturduğu bu kısa kurgu² yapılan göndermelerden anlaşıldığı kadarıyla “Külkedisi”nin Disney tarafından popülerleştirilen Charles Perrault versiyonunu³ baz almıştır. Bu makalede, Mungan’ın yeniden yazma yöntemiyle Külkedisi masalına kazandırdığı yeni işlev tartışılırken yazarın bu işlevi hangi yöntemlerle elde ettiği metinden örneklerle gösterilecektir. Aynı zamanda, Mungan’ın Külkedisi masalı yorumu Marksist edebi kuram doğrultusunda açıklanacaktır. Diğer bir deyişle, Mungan’ın yeniden yazmadaki amacı sorgulanmaksızın, metin odaklı yapılacak bu inceleme, metinde kendini gösteren ve Marksist kuram bağlamında okunabilecek imleri ele alacaktır. Makalede sırasıyla, masalları yeniden yazma tekniğinden bahsedilerek bu akımın dünyada bilindik örneklerinden söz edilecek, masalın işlevleri ve bu işlevlerin Psiko-analitik kuram çerçevesinde geçerliliği açıklanacak, Marksist kuramın masal işlevleri ile bağlantısı ortaya konulacak, son olarak Mungan’ın yöntemi ve benzerlerinden farkı tartışıldıktan sonra sonuç bölümüne gelinecektir.

Bir Masalı Yeniden Yazmak

Masal, Evrim Ölçer Özünel’in de belirttiği gibi, “içinde barındırdığı kodlar nedeniyle bir kültürel gen haritası

gibidir” (2011:60). Masal, kolektif bilince ait kültürel kodların aktarımını ve yeniden üretilmesini sağlayan folklorik unsurlardan biridir. Bu yüzden, eleştirel düşünen birtakım yazar masallarla bilinçaltının şekillendirildiğini öne sürerek masalarda hedef kitleye sunulan fikirleri değiştirmek için onları yeniden yazmaya başlar. Böylece, bu yazarlar, masalların mutluluk hikâyeleri anlatan maskesi ile gizli den gizliye yürüttüğü fikir aşılama ve bilinçaltı şekillendirme etkilerine değinerek, bu yönlendirmeler konusunda hedef kitleyi bilinçlendirmeye ve masalları en hafif şekliyle eleştirmeye çalışırlar.

Masalları yeniden yazma, Batı’da kadın yazarların başlattığı bir akımdır. Bir masalı yeniden yazmanın amacı, masalın kurgusunu modernleştirmek değil, onun içinde barındırdığı *potansiyel içeriği*⁴ gün yüzüne çıkarmaktır. Bu yüzden, Pertev Naili Boratav’ın işaret ettiği üzere, Türk masallarının modern hikâyeci ve romancılarına ilham vermesi bu duruma örnek değildir: “Ahmed Midhat Efendi’nin *Kıssadan Hisse* adlı hikâyelerinde yaptığı gibi, konularını halk masalından, halk efsanelerinden, fıkralardan alıp onları, hatta özlerinde de serbestçe, yeniçağların görüşlerine göre değiştirerek, modern bir üslup ve teknikle anlatan yazarların denemelerini düşünüyorum.” (1992:304). Boratav’ın tarif ettiği şekilde modernleştirilen masallar, burada konu edilen yeniden yazma akımına dâhil edilemez çünkü bu akımın masalı ele alışı ve masalın üzerinde değiştirdiği noktalar, salt kurguyu modernleştir-

mek için değil, bu masalın farklı bakış açılarıyla nasıl yorumlanabileceğine yöneliktir. Boratav'ın işaret ettiği örnekler geleneğin sürdürülmesine ve modernleşmesine katkı sağlayacak şekilde yazılmış masal düzenlemele-ri iken bu makalede ele alınan akım, konuyla ilgili araştırma yapan Nancy A. Walker'ın kitabının adıyla imlediği gibi, geleneğe bir başkaldırıdır. Walker'ın *The Disobedient Writer* (Başkaldıran Yazar) adlı kitabında belirttiği gibi, bu yazarlar, "geçmiş kuşaklardan miras kalmış masal geleneğini, otoriteye karşı bir duruş sergilemek için gözden geçirip düzenleyerek kendilerine mal etmenin bir yolunu bulmuşlardır" (çeviri ve vurgu bana ait, aktaran Bacchilega 1997:4). Kadın yazarlar, Feminist ve Queer teorilere göre masalları yeniden yazarak kendi düzenlemelerini –patriarkal kültürün yaptığı gibi– bilinçaltına göndermenin ve/veya okurun dikkatini eski masal ile yeni masal arasındaki farka çekerek onu bilinçlendirmenin bir yolunu bulmuşlardır. Angela Carter, Jeanette Winterson, Sara Maitland ve Michéle Wandor bu şekilde çalışmaları olan öncü yazarlardandır. Türkiye'de masalları yeniden yazma girişiminde bulunan öncü yazar ise Murathan Mungan'dır. Yalnız, Mungan aynı tutumu sergileyen diğer yazarlardan farklı olarak masalları sadece kadının konumu, evliliğin dinamikleri ya da cinsiyet rolleri üzerinden değil sınıf farklılıkları ve otoritenin sorgulanması bakımından da yorumlanabilecek şekilde yeniden oluşturmuştur. Bu yönüyle Mungan'ın düzenlemeleri ideolojik olarak okunabilir. Böylece onun

insanların algısında kalıplaşmış şekliyle yer bulan masalları yeniden yazması, masalların yalnızca Feminist ya da Queer teorilere göre değil, Marksist teoriye göre de ele alınabileceğini gösterir. Mungan, "Zamanımızın Bir Külkedisi" adlı yapıtta, masalın yönetici sınıfın egemenliği altında şekillendiğini ön plana çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle, Mungan'ın masal düzenlemesi, masalların gözden kaçan yönlerini ortaya çıkarması bakımından benzerlerinden sıyrılarak masal eleştirisine yeni bir boyut getirmiştir.

Masalın İşlevi ve "Zamanımızın Bir Külkedisi"ne Uyarlanması

Folklorist William R. Bascom "Folklorun Dört İşlevi" adlı makalesinde folklor ürünlerinin insanlar üzerindeki etkilerinden bahseder. Bascom'un bahsettiği dört işlevi başlıklar hâlinde özetlemek mümkündür: eğlendirmek, kültür ve ritüelleri onaylamak, eğitmek ve davranışların sürdürülmesini sağlamak (2010:78-81). Masallar da diğer folklor ürünleri gibi bu işlevleri yerine getirir. Masal, sözlü geleneğin bir parçası olarak içinde bulunduğu kültür tarafından şekillenir, anonim olarak insanları bilgilendirmek ve eğlendirmek için yayılır, yeterli ilgiyi bulabilirse kuşaklar arasında kültür aktarım aracı olur. Kültür aktarımı gerçekleşirken kültüre ait gelenekler, söylemler ve davranışlar bir sonraki kuşağa nakledilir. Böylelikle masal toplumda hüküm süren düşüncelerin ve ritüellerin taşıyıcısı olur.

Bu konuda psiko-analitik çalışmalar yürüten araştırmacılar da hemfikirdir. Örneğin, Emanuel K. Scwartz "A Psychoanalytic Study of Fairytale"

(Masalla İlgili Psiko-analitik Bir Çalışma) adlı makalesinde, “masalların –bilinçaltında yer ederek– çocuğa gelişim dönemleri boyunca eşlik [ettiğini]” öne sürüyor (çeviri bana ait 1956:740). Edebi ürünler ve bilinçaltı arasındaki ilişkileri ortaya çıkaran Sigmund Freud’un da bu yönde çalışmaları mevcuttur. Yalnız, Freud masalların bilinçaltında yer etmesini klinik psikolojide tedavi yöntemleri geliştirebilmek amacıyla irdeler. Onun bu yaklaşımını bir folklorist olan Alan Dundes “The Psychoanalytic Study of the Grimms’ Tales with Special Reference to ‘The Maiden Without Hands’ (AT 706)” (Grimm Masallarının “Elsiz Kız” (AT 706) Ekseninde Psiko-Analitik İncelenmesi) adlı makalesinde şöyle yorumlar: “[F]olklorun psiko-analitik incelemesi hastaların tedavisine yardımcı olabilir. Ayrıca hastaların rüya sembollerine karşı serbest çağrışımlarını da içeren klinik araştırması *masalların potansiyel içeriğini* aydınlatılabilir.” (Çeviri ve vurgu bana ait, 1987:50). Buradan yola çıkarak masalların bilinçaltındaki etkisinin her iki alanda da çalışmaları olan otoriteler tarafından kabul edildiği sonucunu çıkarabiliriz. Masal bilinçaltının ve kültürün ortak ürünü olarak meydana gelip büyük-küçük toplumun her kesimine hitap ederek onların bilinçaltılarını şekillendiren bir tür olduğundan dolayı, kendisini ortaya çıkaran kaynakların sürekliliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Masallar ve Marksizm

Yukarıda öne çıkarılan masal ve bilinçaltı çalışmalarıyla aynı doğrultuda, Terry Eagleton, egemen düşün-

cenin insan zihinlerini, dolayısıyla da sanat ve edebiyatı, şekillendirdiğini öne sürer. Eagleton mevcut durumun sürekliliğini sağlamak için ideolojinin edebiyatta kullanıldığını savlayarak sanatla ideoloji arasındaki ilişkiyi şu şekilde ortaya koyar: “[Edebiyat] belirli bir sanatsal biçimde ortaya çıkan ideolojiden başka bir şey [değildir], yani, edebiyat [yapıtları] çağlarının ideolojilerinin yalnızca birer ifadesi[dir]. Edebi yapıtlar, gerçeğe varmak için aşamadıkları ‘yanlış bilincin’ tutsağıdır.” ([t.y]:28). Bu düşünceye göre, edebiyatın kendisi özel bir ideolojik işlevi olan sosyal bir kurumdur. Eagleton, özellikle realist yazınların dominant ideolojinin sürekliliğini sağladığı üzerinde durur. Ona göre, realist eserlerde işlenen kurgudaki karakterler, fikirler ve olayların gerçek gibi yansıtılmasıyla egemen düşüncenin aktarımı ve yayılımı sağlanır. Ancak bu açıklamada gözden kaçan nokta şudur ki realizmle bağdaşmayan masal türü de aynı şekilde dominant ideolojiyi yansıtır. Evrim Ölçer Özünel’in belirttiği gibi, “Masalların toplumsal olayların gelişimine tanık oldukları düşünülürken, irrasyonel masal dünyası ile rasyonel dünyanın dinamikleri arasındaki koşutluklar belirginleşir” (2006:48). Birbirine zıt iki kutup olarak alımlanan bu iki dünya aslında görüldükleri kadar farklı değildir. Ne var ki, Marksist eleştiri kuramının öncüleri özellikle yazılı edebiyat ürünlerini ele aldıkları için sözlü edebi ürünleri bu kuram ışığında ele almak zaman almıştır⁵. Hatta Mungan’ın “Zamanımızın Bir Külkedisi” adlı eseri üzerine

yapılan bu çalışma, yeniden düzenlenmiş bir masalın Marksist edebi kurama göre incelenmesinin ilk örneğidir. Böyle olmakla beraber, yaygın olarak bilinen masallar, toplumsal çözümler ışıığında okunmuştur. Mesela, Grimm masallarının sosyolojik yönü Maria Tatar tarafından *The Hardfacts of the Grimms' Fairy Tales* (Grimm Masallarının Çürütülmez Gerçekleri) adlı kitapta ele alınmış ve oradaki sınıfsal farklılıklar masal kahramanları üzerinden okunmuştur: “Masallardaki padişahlar, sultanlar, prensler, prensesler, askerler, balıkçılar ve köylülerin kurgulanışı feodal toplum düzenini yansıtır” (aktaran Özünel 2006:48). Bu şekilde masalların sosyal hayatla paralellikler taşıdığı ele alınmıştır.

Buna rağmen, yeniden düzenlenmiş ve yayılma alanı/kitlesi kısıtlı bir masalı Marksist çerçevede irdelenecek olan bu makale önceden belirtildiği gibi alanında ilktir. Bu yüzden, meselenin etraflıca aktarılabilmesi ve anlaşılabilmesi için, yeniden yazma tekniğinin kullanımının iki yönü de makalede incelenecektir. Mungan yeniden yazımını hem masalın bilinen versiyonundaki kurguyla oynayarak, hem de yapı-bozum tekniğini kullanıp farklı anlatıcı seslere farklı biçimsel unsurlar yükleyerek yapar. Böylece zihinlerde yerleşmiş olan Külkedisi masalını hem kurgusal hem biçimsel olarak yeniden düzenler. Bu yeniden yazım, iki yönüyle de Marksist kuram bağlamında incelenebilir çünkü kurgudaki değişiklikler sınıf farklılığını ortadan kaldırma çabası olarak okunabileceği gibi, farklı anlatıcı seslerin

fonksiyonu da sosyolojik eleştiri aracı olarak ele alınabilir.

Fırat Caner, “Bir İdeoloji Olarak Murathan Mungan Şiiri” başlıklı tezinde “Murathan Mungan şiirinde ideolojik aygıtların işleyişinde ‘devlet’ değil ‘sistem’ vardır” diyerek Mungan’daki karşı duruşun bir kurum olarak devlete değil ama bir yürütme organı olarak sisteme karşı olduğunu öne sürer (2002:34). Bu durumun Mungan’ın “Zamanımızın Bir Külkedisi”nde de mevcut olduğu öne sürülebilir çünkü önceden de belirtildiği gibi, yazar, sistemin getirdiklerine karşı bir duruş sergilemektedir. Yalnız, Caner’in de belirttiği gibi “Mungan’ın bir ideolog olmadığını unutmamak gerekir” (2002:95). Yazarın adı geçen kısa kurgusunda ideolojik öğeler baskınsa da Mungan’ın bir ideolog olmadığını vurgulamak faydalı olacaktır.

Mungan’ın Yöntemi ve Benzerlerinden Farkı

Mungan eserinde okuyucuya üç farklı şekilde hitap eder: (1) normal harflerle, kendi uyarlamasını anlattığı ton, (2) italik harflerle, kalıplaşmış masal dilini kullandığı ton ve (3) parantez içinde tamamı büyük harfle, doğrudan eleştiri yaptığı ton. Bu şekilde anlatıcı kimliklerini ayırma yoluna giden Mungan, farklı seslere farklı görevler yükler. Örneğin, normal harflerle anlattığı şekliyle hikâyede birtakım yeniliklere gitse de bu kısımlardaki eleştirileri anlamayı okuyucunun algısına bırakır. Italik harflerle yazılan yerler ise masalın popüler versiyonuna gönderme yapılan yerlerdir. Yazar bu göndermeleri hem tırnak işaretleri arasına alır, hem iki sekme içeriden

olacak şekilde düzenler hem de italik yazar. Çünkü okuyucunun masal dilindeki absürtlükleri –bu kez olsun– gözden kaçırmamasını ister. Parantez içinde ve tamamını büyük harflerle oluşturduğu metinler ise yazarın doğrudan eleştiriyi yaptığı yerleri göstermesi içindir. Yazar bu şekilde metine çokseslilik ve çokboyutluluk katmakla beraber, sesler ve boyutlar arası geçişleri bu şekilde somutlaştırarak okuyucusuna kolaylık sunmuştur. Mungan henüz hikâyesine başlarken amacını belli eder:

Kadınlığın en eski masallarından biridir Külkedisi.

İşitmişsinizdir.

Yaşamışsınızdır. Yaşatılmıştır.

Bilirsiniz.

Burjuvazinin yükselme çağında,

Zengin bir sarayın kalın duvarlarını bir ayakkabı tekiyle aşarak sınıf atlayan; dumanlı, gösterişsiz bir mutfaktan ve onun külleri hiç eskimeyen ocağından kurtulup, bir anda ışıklı saray salonlarında yaşamaya başlayan bu kızı, onun özlemlerini, düşlerini, umutlarını, masalını,

Bilirsiniz. (1987:39)

Mungan bu sözlerle *kendi* Külkedisi masalını anlatmaya başlar. Burjuvaziye, sınıf farklılıklarını, bu farklılıkların göstergelerini sırasıyla dile getiren Mungan, sonunda okuyucunun bu masalı bildiğini de vurgular çünkü bu masalın bilinmesi de sistemin, yani otoriter gücün yol açtığı bir sonuçtur. Marksizm’in kurucuları Marks ve Engels egemen düşüncenin belirleyici rolünü şöyle açıklar: “Her çağda, egemen düşünceler, egemen sınıfın düşünceleridir, yani toplumun

egemen maddi gücü olan sınıf aynı zamanda onun egemen manevi gücüdür de.” (1990:54). Bu şekilde toplumu hem maddi hem manevi anlamda şekillendirenin egemen sınıf olduğunu açıklarlar. Masalların toplumda sürekliliğinin sağlanması da ancak egemen güçle, dolayısıyla egemen düşünce sistemiyle, çelişmemesine bağlıdır. Yalnız bu şekilde masal varoluşunu sürekli kılabilir ve *bilinebilir*. Mungan alıntılanan metindeki dolaylı sorgusunun hemen ardından metinde eleştirel tonunu kullandığı formda yani parantez içine büyük harflerle yazılmış ifadelerle aynı durumu tekrar dillendirir: “(BİR TIPKIBASIM TÛMCESİ. NEDEN BİLDİĞİMİZE [DEĞİN] BİR KAYDA RASTLANMIYOR)” (1987:40). Mungan burada kolektif bilincin ürettiği edebi ürünlerin ve bu ürünlerin barındırdığı fikirlerin nasıl süregeldiklerine dolaylı bir şekilde gönderme yapmaktadır. Anonim olarak üretilen bu eserler toplumun, Marks ve Engels’in işaret ettiği üzere “egemen sınıfın”, düşünceleriyle şekillenerek bu fikirleri kuşaktan kuşağa aktarmaktadır.

Parantez içinde büyük harflerle konuşan anlatıcı, genellikle tırnak içinde italikle alıntılanmış metinlerden hemen sonra devreye girmektedir. Alıntılanan metindeki düşüncelerin bu şekilde eleştirilmesi, tenkidin etkinlik katsayısını arttırmaktadır. Mesela, anlatıcı, prensin aradığı genç kızı bulup evlenmesinin ardından kralın emekliye ayrılacağını popüler versiyonda işlendiği şekliyle, italikle, bildirdikten sonra kralın emeklilik düşlerini büyük harflerle eleştirir:

'Yaşlı kral da özel hayatına dönecek, begonya ve gelincik toplayarak rüyalarını gerçekleştirmiş olacaktı.'

(KRALIN RÜYASI'NDAKİ ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK HEMEN DİKKATLERİ ÇEKİYOR. NEDENSE KRALLIKTAN TEKAÜT OLANLAR, DAHA SONRALARI HEP BÖYLE SEVİMLİ İŞLER YAPARLAR. İKTİDAR SONRASI ÇOK SEVİMLİ BİR ÖZEL HAYAT KURARLAR KENDİLERİNE. YENİDEN İNSANLIKLARINA KAVUŞTUKLARINI MI ANLATMAK İSTERLER, NEDİR?) (1987:43)

Anlatıcı büyük harflerle konuşurken cümlesine kralın rüyasındaki tevazuun ne kadar göze çarptığı ile başlıyor. Hâlbuki dikkatli olmayan ya da metni eleştirel gözle incelemeyen bir okuyucu bu durumu gözden kaçırabilir. Sonrasındaysa büyük harflerle konuşan anlatıcı, kralın bu “tevazu” dolu planlarını fazla sevimli bulduğu için tenkit ediyor. Kralın görev başındayken bu tarz sevimli işler yapmamasının onun güç sahibiyken insanlıktan çıkmasına bağlıyor. Bu şekilde güç sahibi olanları eleştirerek sistem eleştirisini yazısına doğrudan katmış bulunuyor. Ayrıca “kralın rüyası”na bile özel isim muamelesi yapıp ona gelen eki kesme işaretiyle ayırması da dikkate değer bir husustur. Anlatıcı bu şekilde kralın konumunu ve bu konum getirilerini de kinayeli bir şekilde eleştirmektedir.

Buna ek olarak, yazarın iki farklı anlatıcı kullanarak Külkedisi'nin üvey kız kardeşlerini baloya hazırlama çabasını aktarması ve akabinde büyük harflerle yaptığı yorumlar, onun masal ve kültür arasındaki ilişki dinamiğinin bilincinde olduğunun göstergesi olabilir:

'Herkesi memnun etmek için merdivenleri üçer beşer inip çıkıyordu. Ütü yapıyor, nakış işliyor, saç tarıyordu.'

'İyikalpli olduğu için üveykardeşlerine yardımcı olmaktan başka bir şey düşünmüyordu.'

(BAŞKA BİR ŞEY DÜŞÜNMEMESİNDE, İNSANLARIN MADDİ PRATİKLERİ İLE DÜŞÜNCELERİ ARASINDAKİ O ŞAŞMAZ İLİŞKİNİN ROLÜ OLDUĞU DÜŞÜNÜLEBİLİR.) (1987:44)

Külkedisi ona hükmeden üvey kız kardeşlerinin isteklerini yetiştirmeye uğraştığından sadece onları düşünür hâle gelir. Bu yüzden, sadece onları düşünerek sürekli onların isteklerini yetiştirmeye çalışır. Aynı durum işçilerin işveren için çalışmasına uygulandığında, işçinin efendisini memnun etmek için ondan başka bir şey düşünmediği, efendisinden başka bir şey düşünmediği için de sürekli onu memnun etmek için çalıştığı görülecektir. Yani iki durum da insan davranışlarının sürekli tekrarlanmasından doğan bir mekanikleşme ile, bu davranışların kısır bir döngü içinde kendini tekrar etmesi şeklinde sonuçlanır. Bu şekilde ele alındığı zaman otoriter sınıfın halkı yönetme ve yönlendirme tekniği, diğer bir deyişle sistemin işleyişi, açıklanmış olur. Halk ve/ya işçi sınıf, egemen sınıfın egemenliğinin sürdürülmesi için bir araç olmaktan öteye geçemez ve bu durumu öylece kabul edilir ki onu hayat gayesi edinir –tıpkı Külkedisi'nin kendini kız kardeşlerine adaması gibi. Buna ek olarak, büyük harflerle konuşan anlatıcının bahsettiği “o şaşmaz ilişki”, insanların bilinçaltında şekillenen düşünceleri ile

dışa yansıttıkları eylemler arasındaki ilişki olarak değerlendirildiğinde; masalın, masaldaki egemen güç öğeleriyle birlikte, insanların bilinçaltında yer ederek davranışlarında da yer aldığı ve böylece kendini, içinde barındırdığı sistemlerle beraber, sürekli olarak yenilediği anlamı çıkar. Özetle, anlatıcının bu yorumu, masalların bilinçaltını nasıl şekillendirdiğine dair yukarıda açıklanan döngüye dolaylı bir gönderme olarak addedilebilir.

Mungan, Külkedisi masalını yeniden yazarken başvurduğu farklı anlatıcı kullanma tekniğinin bir parçası olarak, masalın yaygınlaşan versiyonunda bulunan mantık dışı durumlara italik yazdığı cümlelerle dikkat çeker. Böylece masalın yaygın şeklinde var olan, mantık sistemine ters ancak egemen düşüncenin dayattığı sisteme göre makul görünen noktaları vurgulamayı amaçlar. Örneğin, yukarıda alıntılanan kralın emeklilik düşü, hegemonya mantığına terstir. Normal şartlar altında bir prens ancak babası öldüğü zaman kral olabilirken, Külkedisi masalında “devletlülara zeval gelmesin” mantığıyla kurgulanan olay örgüsünde, prens evlendiği zaman tahta geçmeye hak kazanacaktır. Böylece masalda “üzücü” deneyimler sadece sıradan insanlara özgü olacaktır. Orta halli bir vatandaş olan Külkedisi’nin annesi o çok küçükken ölür. Babası ise kötü kalpli üvey annesiyle evlendikten kısa bir süre sonra ölür. Ne var ki, böyle bir kurguda prensin babasının ölümüne yer yoktur. Kraliyet ailesinin en büyük derdi, prensin evlenmesi için “onun aynalar çatlatan güzelliğine eş bir güzellik” bulamıyor

olmasıdır (Mungan 1987:40). Bu şekilde, yazar, italik olarak metninde yer verdiği cümlelerle masalın popüler versiyonundaki absürtlükleri vurgulamaktadır.

Mungan’ın sistem eleştirisi olarak yansıttığı bir diğer durum, kurguda yaptığı değişikliklerle Külkedisi masalında işi gereği bulunan İyilik Perisi’ne bir kimlik oluşturmaktır. Bu durum, bir bakıma “işçi sınıfın” birey olarak da var olduğunun ortaya konması olarak okunabilir. İyilik perisi masalın orijinal hâlinde Külkedisi’ni harikulade bir kıyafet, araba ve hizmetkârları ile saraya yollayıp saat on ikide büyüün bozulacağını söylemekle mükelleftir. Onun ne düşündüğü, ne hissettiği ya da masalda aniden belirmeden önce ne yaptığı ve büyüü tamamladıktan sonra ne yapacağı bilinmez. Çünkü iyilik perisi orijinal kurguda sadece işlevselliği nedeniyle bulunur. Mungan’ın yapıtında da bu işlevsellik tabii ki söz konusudur. Yalnız, yazar bu konuda tüm karakterlere eşit davranır. Mungan hikâyesini: “Ertesi gün diye bir şey yoktu,” diyerek noktalarken kurguda görevleri biten kahramanları açık uçlu bir zamanda serbest bırakma fikrini benimsemediğini gösterir (1987:52). Böylece tüm karakterleri eşit sayarak hepsinin varoluşunu masal kurgusuyla sınırlandırır. Yazarın bu eşitlikçi tutumu da Marksizm’in eşitliği öngören tutumu ile bağdaştırılabilir. Tartışılan noktaya geri dönecek olursa, peri kişilik özellikleriyle yeni kurguda bir karakter olarak belirir. İyilik perisinin hâleti ruhiyesini, geçmişi ve geleceğiyle ilgili bilgi kıyıtlarını, periler dünyasında neler olup bittiğini yazar eserine dâhil eder:

Büyülü sözcükleri, tılsımlı oyunları da unutursa ne yapacaktı sonra? Nasıl varolacaktı bu acımasız yeryüzünde? Aklından ve zekasından başka hiçbir şeyi yoktu ki? Bu kadar akıllı ve zekiyken niye İyilik Perisi olmuştum hem? (...) İyilik Perisi, çocukluğunu, çocukluğunun küçük mucizelerini anımsayıp, zamanı unutmuş, bir düş dünyasına dalıp gitmişti. Büyüklerinden masal dinlediği zamanlardaydı şimdi. Periler için bile çocuklukları yitmiş bir cennetse, insanlar ne yapardı? (...) Hayat bir peri için bile çok acımasızdı. (...) Ne yazık ki perilerin dünyası da bir çöküşü yaşıyordu. (1987:45-7)

Anlatıcı burada İyilik Perisi'nin de insanlar gibi ikilemler yaşadığını, sorunları olabileceğini, hayata tutunmak ve/veya geçinebilmek için bir şeyler yapması gerektiğini, onun da bir çocukluğu olduğunu ve bu çocukluğunu en az insanların çocukluklarını özledikleri kadar özlediğini yansıtır. Böylece periye bir *kimlik* oluşturur. Peri artık hedef kitle için görünüşle bitince kaybolan bir *araçtan* ötedir. Bununla birlikte, hayatın acımasızlığının ve dünyanın kötüye doğru gidişatının periler için bile geçerli olduğunu vurgulayarak, bir bakıma, eserinin sonunda oluşacak hayal kırıklığı için okuyucuyu hazırlamaktadır: Bir peri için bile acımasız olan hayatın bir insanı hayal kırıklığına uğratmasını, bu şekilde umulmadık olmaktan çıkarır.

Kurgunun sonunda ne olacağına gelince, yazar hikâyesine başlarken kullandığı “zengin bir sarayın kalın duvarlarını bir ayakkabı tekiyle aş[mak]” metaforunun gerçekleşmesine izin vermez (1987:39). Mungan'ın

kurgusuna göre Külkedisi'nin cam ayakkabıları asaletin simgesi olarak okunabilir. Asalet kan yoluyla geçtiği için sonradan asil olma durumu bu hikâyede cereyan etmez. Hikâyenin sonunda “minderin üzerinde ışıltıyla duran bu cam ayakkabı” ne Külkedisi'nin ne de ülkedeki başka bir kızın ayağına olur (1987:52). Külkedisi'nin baloya giderken o ayakkabıları giyebilmesinin sebebi ise ayakkabılar yani bir soyluluk simgesi olmadan saraya giremeyecek olmasıdır. Ne var ki bu soyluluk simgesi ona birkaç saatliğine ödünç olarak verilmiştir. Ayrıca, saraydan çıkarken ayakkabının ayağından çıkıp prens, yani bir asilzade, tarafından bulunup alıkoyulması da bu yorumun haklılığını göstermektedir. Böylece ayakkabı ait olduğu ellere ulaşmıştır.

Murathan Mungan'ın ayakkabı metaforunu bu şekilde kullanması, masalları yeniden yazan kadın meslektaşlarının cam ayakkabı algısından farklı bir yorum olarak değerlendirilebilir. Feminist eleştirel teoriye göre Külkedisi masalını yorumlayanlar, cam ayakkabının sosyal normları simgelediğini düşünür. Külkedisi'nin ayağının ayakkabıya uymasını, onun tüm özellikleriyle sosyal normlara uyduğunun bir göstergesi olarak yorumlarlar: “Eğer ayakkabı uyar, işte o zaman kız prenses olmaya ‘uygun’ demektir” (çeviri bana ait, Smith 2009). Onlara göre, Külkedisi prens ile evlenebilecek düzeyde olduğunu ayağını cam ayakkabının içine sığdırarak yani kendisinin şeffaf ve hassas olan sosyal normlara uyduğunu göstererek kanıtlamıştır. Mungan'ın versiyonunda ise cam ayakkabıyı, Külkedisi'ne

sınıf atlatacak bir araç olarak değerlendirmek daha uygundur. Her ne kadar Mungan'ın söz konusu yapıtında Feminist öğeler bulunsa da Marksist okuma yapmaya uygun yaklaşımlar ve imgeler ağır basmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de masal türü akademik anlamda yeterince çalışılmadığından, masalların eleştirel yönü ve bunların ortaya çıkarılması zaman almıştır. Masalların yeniden yazılması Murathan Mungan'la, Batı dünyasında aynı paralelde yapılan çalışmalarla kıyaslandığında erken nitelendirilebilecek bir dönemde başlamış olsa da bu akımın Türkiye'de temsilinin Mungan ile sınırlı kalması ve Mungan'ın yeniden yazmak üzere "Ahu Melek Masalı" yerine bu masalın popülerleştirilmiş versiyonu olan "Külkedisi"ni yeğlemesi, Türkiye'de masal çalışmalarının yeterli ilgi ve öneme erişememesinin sonucudur.

Masal doğası gereği sözlü kültür ürünü olsa da yazı yoluyla korunup yayılması yüzyıllardır süregelen bir durumdur. Evrim Ölçer Özünel'in *literary fairy tale* (yazılı masal) geleneğini incelediği makalesinde, masalların yazıya geçirilme sürecini ve bunun modern masal araştırmalarına etkilerini tartışır. Özünel, Türkiye'de masalın çoğunlukla sözlü bir tür olarak kabul gördüğünü söylerken, Batı dünyasında masalı yazılaştırma geleneğinin köklü olmasına değinir. Bu bağlamda Batı dünyasının masallarının analitik incelemeye daha elverişli olduğunu savlayarak, Türk masallarının da farklı bakış açılarıyla ele alınmasının gerekliliği üzerinde durur (2011:70). Bu durum bir bakıma Mungan'ın ye-

niden yorumlamak için seçtiği masalların, Türk masallarından ziyade neden popüler masallardan oluştuğunu açıklar. Çünkü yazarın hitap ettiği kesimin, kısıtlı bir şekilde yazıya aktarılan ve Türkiye sınırları içinde bile yaygınlaşma imkanı bulamayan Türk masallarını değil, yazıya geçirilmeye uzun zaman önce başlanmış ve Disney tarafından meşhur edilmiş masalları biliyor olması daha muhtemeldir.

Murathan Mungan'ın "Zamanımızın Bir Külkedisi" adlı yapıtı popüler Külkedisi masalının egemen ideolojinin etkisinde oluşturulmuş öğelerine dikkat çekmiştir. Mungan, masalın potansiyel içeriğini gün yüzüne çıkararak, uzun yıllar boyunca gizlenmiş kodları okuyucularının önüne sermektedir. Bu yüzden Mungan'ın versiyonu modernleştirilmiş bir masal kurgusu değil, düzene başkaldıran bir yeniden yazımdır. Bu başkaldırı hem kurgudaki değişikliklerle hem de yazı formlarının anlatıcı sesine göre değişmesiyle yani biçimsel değişikliklerle sağlanmıştır. "Zamanımızın Bir Külkedisi", egemen ideolojiyi ataerkil ve heteroseksüel düzen olarak ele alan Feminist ve Queer teorilere göre yeniden yazılmış masallarla benzeşse de doğrudan yönetici sınıfın ve/veya egemen güçlerin, diğer bir deyişle sistemin, eleştirisini yapması bakımından benzerlerinden sıyrılmaktadır. Mungan, bu yeniden yazım ile, edebi tür olarak masalın işlevini kendi düşünceleri eksenine oturtur. Bilinçaltı ve kültür tarafından şekillenen masalların, aynı bilinçaltının ve kültürün devam etmesini sağlamasını, böylelikle egemen düşüncenin kısır bir döngü içinde ken-

disini yenilemesine yol açmasını, masalın içinde barındırdığı absürtlükleri işaret ederek eleştirir. Yazarın bunu yaparken nasıl bir amaç güttüğüne dair basılmış herhangi bir ifadesi olmadığı için, bu makale söylem analizine dayanan bir yol izleyerek, deyim yerindeyse, Mungan'ın versiyonundaki potansiyel Marksist eleştiri içeriğine ışık tutmuştur.

Hem folklorun hem de edebiyatın etrafıca bilinmesi, bu iki unsurun sınırlarının sorgulanarak yeniden çizilmesine ve anlatım kurallarının ne şekillerde (yeniden) üretildiğine yönelik çalışmalar için imkân sunar. Bu şekilde bir yaklaşımla edebiyat metinlerinin daha geniş kültürel değişkenler etrafında anlaşılması mümkün kılınabilir.

NOTLAR

- 1 Bu öykü serisi *Kırk Oda, Üç Aynalı Kırk Oda* ve *Yedi Kapılı Kırk Oda* adlı kitaplardan oluşur.
- 2 Masalların yeniden yazılmasıyla ortaya çıkan bu yeni tarzın henüz belli bir *genre* adı yoktur. Yine de tür tanımlamanın imkânsızlığı üzerinde duran Jacques Derrida ve masal yeniden yazmanın öncülerinden olan Angela Carter'ın fikirleri ışığında, masal ve öykü *genre*'larının izlerini taşıyan bu yeni türün "kısa kurgu" olarak geniş bir sınıfa dâhil edilmesi uygun görülebilir.
- 3 Perrault versiyonu için bakınız: Charles Perrault. *Külkedisi*. Çev. Tahsin Yücel. Ankara: İmge Yayınevi, 2005.
- 4 Masalların potansiyel içeriği, hedef kitlelerinin bilinçaltına gönderilen saklı mesajlardır. Potansiyel içerik (latent content) özellikle masal-bilinçaltı ilişkilerini açıklamada yaygın kullanımı olan bir terimdir.
- 5 Marks, Engels'e yazdığı bir mektupta Jacop Grimm'in eserlerini "diyalektik biçimde ele alınmamış" olarak niteler. (bakınız: *Sanat ve Edebiyat*, s. 93)

KAYNAKÇA

- Bacchilega, Cristina. *Postmodern Fairy Tales: Gender and Narrative Strategies*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1997.
- Bascom, William R. "Folklorun Dört İşlevi". Çev. Ferya Çalış. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. 2. Cilt. 2. Baskı. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2010. 71-86.
- Boratav, Pertev Naili. *Az Gittik Uz Gittik*. İstanbul: Adam Yayınları, 1992.
- Caner, Fırat. "Bir İdeoloji Olarak Murathan Mungan Şiiri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2002.
- Dundes, Alan. "The Psychoanalytic Study of the Grimms' Tales with Special Reference to 'The Maiden Without Hands' (AT 706)." *The Germanic Review*. 62.2 (1987): 50-65. *Humanities International Complete*. 17 Mart 2012.
- Eagleton, Terry. *Edebiyat Eleştirisi Üzerine*. Çev. Handan Gönenç. İstanbul: Eleştiri Yayınevi, [t.y.].
- Marx, Karl ve diğer. *Sanat ve Edebiyat*. Ankara: Ekim Yayınları, 1990.
- Mungan, Murathan. "Zamanımızın Bir Külkedisi". *Kırk Oda*. 3. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987. 39-52.
- Özünel, Evrim Ölçer. *Masal Mekânında Kadın Olmak: Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekan İlişkisi*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006.
- , "Yazının İzinde Masal Haritalarını Okuma Denemesi: Masal Tarihine Yeniden Bakmak/Trying To Track The Footprints Of Fairy Tale: A New Look To The History Of Folktale." *Milli Folklor: Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* 91.(2011): 60-71.
- Smith, Dina. "Traveling with Holly Golightly: Breakfast at Tiffany's as Cinderella Mythology." *Reconstruction*. 2009. 12 Nisan 2012. <<http://reconstruction.eserver.org/092/dsmith.shtml>>.

Copyright of Milli Folklor is the property of Milli Folklor and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.